

DAŽĀDAIS PILSĒTVIDES MANTOJUMS: identitāte, noturība un sociālo pārmaiņu ģeogrāfija Latvijas industriālajās mazpilsētās

Rīcībpolitikas ieteikumu ziņojums

autori:

Māris Bērziņš

Elīna Apsīte-Beriņa

Guido Sechi

Jānis Krūmiņš

Niks Stafekis

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

FLPP
FUNDAMENTĀLO UN
LIETIŠKO PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Fundamentālo un lietišķo pētījumu projekts Nr. Izp-2022/1-0269

IEVADS

Rīcībpolitikas ieteikumu ziņojumā apkopoti Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas (FLPP) projekta **Dažādais pilsētvides mantojums: identitāte, noturība un sociālo pārmaiņu ģeogrāfija Latvijas industriālajās mazpilsētās** ietvaros veikto pētījumu rezultāti.

Pētījuma uzmanības centrā ir Latvijas industriālās mazpilsētas, kā arī visi lauku apdzīvotuma centri (mazpilsētas un lielciemi) kopumā. Projekts pievēršas pilsētvides sarūkšanas procesiem sociāli demogrāfisko pārmaiņu kontekstā.

Pētījumā aplūkotajām mazpilsētām, to izveides un attīstības vēsturiskajā sākumposmā, bija vairāki uzdevumi: mazināt pilsētu un lauku apdzīvotuma atšķirības, strukturāli savienot Latviju ar padomju rūpniecības sistēmu, kā arī līdzsvarot ekonomisko attīstību starp Rīgas aglomerāciju un pārējiem valsts reģioniem. Padomju perioda industrializācija un urbanizācija radīja specifisku pilsētvidi, kas pēc apbūves un iedzīvotāju sastāva atšķīrās no tradicionālās Latvijas lauku kultūrainavas.

Mūsdienās industriālajās mazpilsētās ievērojami sarūk iedzīvotāju skaits, notiek straujāka iedzīvotāju sastāva novecošana, vērojamas citas nelabvēlīgas sociāli ekonomiskas pārmaiņas. To rezultātā būtiski mainās arī apbūves vide, infrastruktūras nodrošinājums un iedzīvotājiem pieejamais pakalpojumu klāsts. Tas ne tikai maina šo apdzīvoto vietu sākotnēji plānoto funkcionālo un morfoloģisko struktūru, bet arī sekmē iedzīvotāju atsvešinātību, maina vietu identitāti.

Projektā analizētas un salīdzinātas industriālās mazpilsētas pēc dažādām demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās attīstības pazīmēm, veikti lauka apsekojumi, intervijas ar vietējiem iedzīvotājiem un uzņēmējiem. Pētījuma rezultāti ļauj labāk izprast Latvijas mazo apdzīvoto vietu sociālo pārmaiņu ģeogrāfiju, aktualizējot Latvijas sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai svarīgus jautājumus, tajā skaitā par depopulācijas riskiem, apdzīvoto vietu sarūkšanu, cilvēkkapitāla un telpiskās attīstības perspektīvu.

Šajā rīcībpolitikas ziņojumā apkopoti galvenie secinājumi un ieteikumi, kas radušies projekta gaitā sagatavoto zinātnisko publikāciju rezultātā, kā arī

iepazīstinot un apspriežot projekta rezultātus starptautiskās zinātniskās konferencēs.

GALVENIE SECINĀJUMI

Pastāvīgs iedzīvotāju skaita sarukums. Kopš 2000. gada visās aplūkotajās industriālajās mazpilsētās ir vērojams izteikts iedzīvotāju skaita sarukums, kas vidēji bijis apmēram 25%, salīdzinot 2000. un 2021. gadu. Izņēmums ir Baložu pilsēta, kas atrodas Rīgas metropoles reģionā un tajā vērojami piepilsētai raksturīgie suburbanizācijas procesi un iedzīvotāju skaita pieaugums.

Centra un perifērijas atšķirības, ‘nomales efekta’ pastiprināšanās. Iedzīvotāju skaita izmaiņas un demogrāfisko pārmaiņu negatīvās sekas daudz izteiktākas ir perifērijā – lauku teritorijās, kas atrodas tālāk no valstspilsētām un reģiona nozīmes attīstības centriem. Sasniedzamība ir nozīmīgs ‘nomales efektu’ pastiprinošs rādītājs.

Atšķirīgas attīstības iezīmes. Visas pētījumā aplūkotās apdzīvotās vietas saskaras ar vairākiem nelabvēlīgiem procesiem: iedzīvotāju skaita sarukumu, iedzīvotāju sastāva novecošanu, pakalpojumu nodrošinājuma samazināšanos, infrastruktūras nolietojumu u.c. Tomēr šo procesu izpausmes un intensitātes pat vienas pilsētu grupas ietvaros ir samērā atšķirīgas.

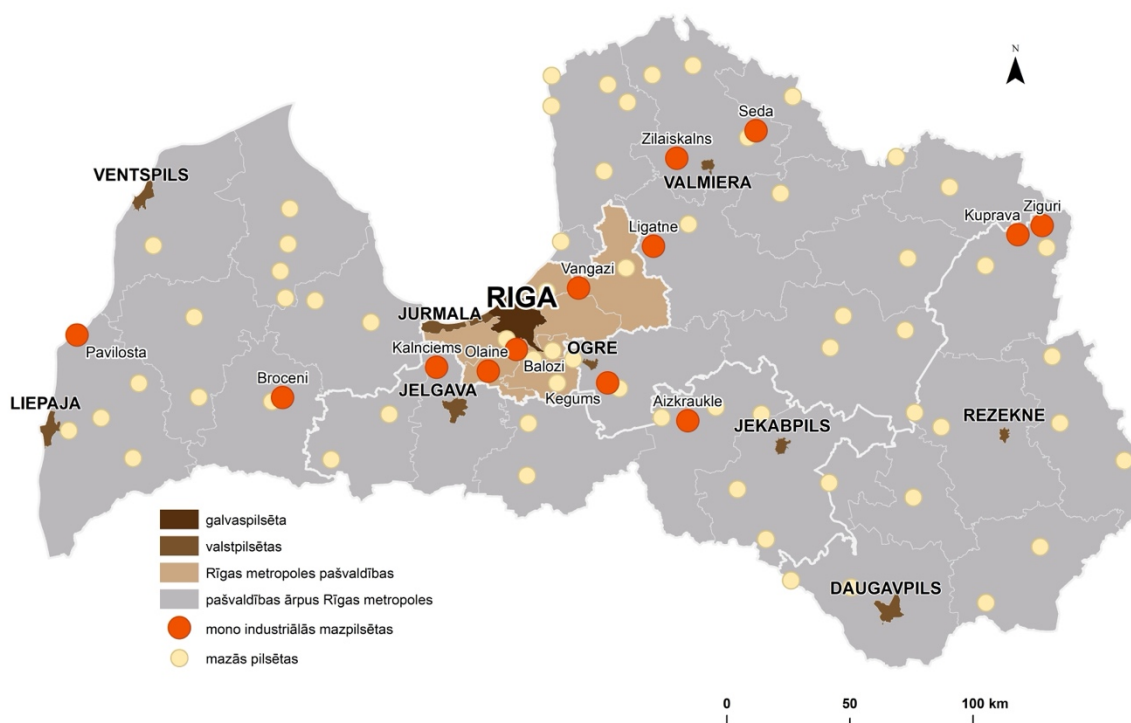
Identitāte un atmiņa. Pilsētu neatņemama sastāvdaļa ir to industriālais mantojums, kas tautsaimniecības un darbaspēka transformācijas procesos ir ievērojami mainījies. Daļa vecākās paaudzes iedzīvotāju ar lepnumu atceras profesionālos svētkus un profesijas nozīmi rūpnieciskās attīstības laikmetā. Dažkārt pēdējās desmitgadēs notikušās pārmaiņas tiek uztvertas kā ierastās kārtības sabrukums un sociāls pagrimums.

Vietējo kopienu sairšana. Pakalpojumu nodrošinājuma samazināšanās un ‘optimizācija’ (skolu slēgšana, sabiedriskā transporta reisu samazināšana) ierobežo izvēles brīvību, pastiprina atsvešinātību un nomales jeb perifērijas sajūtu iedzīvotājos.

Paradigmas maiņa no izaugsmes uz pielāgošanos. Tradicionāli spēcīgā uz izaugsmi vērstā vietu telpiskā plānošana nav piemērota mazpilsētām ar ievērojamām pārmaiņām demogrāfiskajā un sociāli ekonomiskajā attīstībā. Vietām svarīga ir pašvaldības rīcībpolitikas koncentrēšanās uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti, atbilstošu mājokļu nodrošinājumu, infrastruktūras pielāgošanu un mērķtiecīgu ekonomikas diversifikāciju.

VISPĀRĒJS SITUĀCIJA RAKSTUROJUMS

Latvijā ir samērā blīvs mazpilsētu tīkls, kas aptver visus valsts reģionus. Projektā uzmanība tika pievērsta tikai trīspadsmit industriālajām mazpilsētām, kas veidojušās un attīstījušās dažādos politiskās iekārtas, demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās attīstības laika posmos.

Attēls. Latvijas mazpilsētu tīkls un pētījumā aplūkotās apdzīvotās vietas

Turpmākajā tabulā apkopoti galvenie demogrāfiskie rādītāji, kas raksturo iedzīvotāju skaita izmaiņas projektā aplūkotajās pilsētās.

Tabula. Iedzīvotāju skaita izmaiņas pētījumā aplūkotajās pilsētās

Pilsēta / apdzīvotā vieta	Iedzīvotāji (2021)	Iedzīvotāju blīvums uz km ²	Iedzīvotāju skaita izmaiņas (2000-2021)		
			Pavisam (%)	Dabiskā ataudze (tūkst.)	Migrācijas saldo (tūkst.)
Olaine	10267	1 551	-24.4	-2.38	-0.94
Aizkraukle	7034	875	-23.9	-1.74	-0.47
Baloži	6771	985	41.2	1.66	1.13
Vangaži	3226	643	-22.7	-0.81	-0.14
Brocēni	2826	340	-21.1	-0.46	-0.30
Ķegums	2099	507	-14.0	-0.24	-0.10
Kalnciems	1842	979	-28.5	-0.32	-0.42
Seda	1093	547	-39.6	-0.35	-0.37
Līgatne	1013	146	-30.9	-0.18	-0.28
Pāvilosta	859	138	-33.4	-0.18	-0.25
Zilaiskalns	729	691	-14.7	-0.05	-0.07
Žitūri	539	182	-46.8	-0.20	-0.28
Kuprava	280	212	-61.1	-0.28	-0.17
Vidējais rādītājs	2968	520	-24.6	-0.42	-0.20

Avots: Centrālās statistikas pārvaldes dati

Projekta gaitā aplūkoti demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās attīstības statistikas dati atklāja savdabīgu paradoksus: lai gan pārskata periodā uzlabojas nodarbinātības, profesionālās kvalifikācijas, ienākumu un izglītības rādītāji, iedzīvotāju skaitam ir nemainīga tendence samazināties un arī sabiedrības novecošanās ir raksturīga tieši Latvijas mazpilsētām. Tas uzsver, ka iedzīvotāju skaita sarukums nav tikai deindustrializācijas un ekonomisko neveiksmju stāsts, bet atspoguļo daudzpusīgas un strukturālas pārmaiņas, tostarp selektīvu emigrāciju, 'nomales efektu', negatīvu dabisko ataudzi, nespēju piemērot iedzīvotāju mājokļus, infrastruktūru un pakalpojumu nodrošinājumu sarukšanas apstākļiem.

RĪCĪBPOLITIKAS IETEIKUMI

---

1. Pieņemt 'sarukumu' un veidot tā stratēģisku pārvaldību

Lēmumu pieņēmējiem jāatzīst paradigmas maiņa demogrāfiskajā attīstībā un jāpieņem iedzīvotāju skaita sarukums. Jāmeklē fundamentāli atšķirīgs risinājumu kopums jeb pārdomāta sarukšanas pārvaldība: pakalpojumu konsolidācija, tos nelikvidējot, atbalsts nišas uzņēmējdarbībai ieguves un/vai apstrādes ražošanā, kā arī pakalpojumu nodrošināšanā un specializēta aprūpe vecākā gadagājuma cilvēkiem.

2. Īstenot diferencētu telpisko plānošanu reģionu un vietējo pašvaldību līmenī

Vietu attīstībā un turpmākā plānošanā jāizvairās no principa, ka viens risinājums der visam. Jāizvērtē esošie resursi un iespējas, diversificētu attīstības programmu veidošanai.

3. Sekmēt ieguldījumus cilvēkkapitāla attīstībā

Augstāks izglītības līmenis ir spēcīgs rādītājs vietu attīstībai un sarukuma mazināšanai. Spēja piesaistīt iedzīvotājus ar augstāko izglītību ir izšķiroši svarīgas gan demogrāfiskajā, gan sociāli ekonomiskajā attīstībā. Nozīmīga ir arī profesionālās, tehniskās vai arodizglītības iestāžu koncentrēšana mazpilsētās, tām svarīgu nozaru attīstībā.

4. Teritoriju pārvaldība un vietējie resursi

Vairākas administratīvi teritoriālās reformas ir mainījušas pašvaldību institucionālo vidi un radījušas atsvešinātību vietējos iedzīvotājos. Nepieciešama vietējo iedzīvotāju apvienību stiprināšana. Skaidra atbildību un resursu sadale par mājokļiem, publisko ārtelpu, koplietošanas infrastruktūru un pamata pakalpojumu uzturēšanu risinātu iedzīvotāju bieži izteiktos pārmetumus par pamestību.

5. Publiskās infrastruktūras saglabāšana

Kultūras nami, bibliotēkas, pasts, pagastu pārvaldes un vietējo kopienu centri ir tās retās telpas, kur ikdienā ir iespēja tikties dažādu paaudžu vietējiem iedzīvotājiem. Šo vietu un telpu uzturēšana ir ļoti būtiska vietējo kopienu ilgtspējai un sabiedrības polarizācijas mazināšanai.

6. Atzīt un atbalstīt vietējo iedzīvotāju iniciatīvas

Ļoti svarīgi ir iedzīvotāju līdzdalības uzturēšanas un plānošanas instrumenti: dažādas iedzīvotāju apvienības, interešu kopas un apvienības. Pilsoniskās sabiedrības kapacitāte mazpilsētās ir ļoti trausla. Tāpēc būtu jāplāno paredzams atbalsts šo aktivitāšu ilgtermiņa saglabāšanai.

7. Vietējās identitātes apzināšanās un stigmatizējošo naratīvu pārvarēšana

Publiskajās debatēs industriālās mazpilsētas bieži tiek raksturotas kā padomju perioda mantojums vai apdzīvotās vietas, kas 'iesaldētas pagātnē'. Tas negatīvi ietekmē iedzīvotāju pašapziņu un aicina noliegt vietas industriālo mantojumu. Iedzīvotāju iniciatīvā un vietas nākotnē cilvēku atmiņām ir svarīga loma un tās veicina vietu daudzveidību.

8. Transporta sasniedzamība un digitālie risinājumi savienojumiem

Sasniedzamība un vietu pieejamība nevis attālums līdz tuvākajai lielpilsētai nosaka vietu noturību un pievilcību. Mērķtiecīgas un plānotas investīcijas sabiedriskā transporta un digitālo risinājumu attīstībā ir izšķiroši svarīgas mazpilsētu ilgtspējai. Attālinātā darba iespējas veicina pieprasījumu pēc digitāliem risinājumiem.

9. Labās prakses un informēšanas nozīme

Jāapzina un jāpopularizē veiksmīgi vietu attīstības piemēri, kā arī jāstiprina sabiedrības izpratne par sarukšanas procesiem, to nozīmi Latvijas demogrāfiskajā un sociāli ekonomiskajā attīstībā, kā arī drošībā. Plašāka profesionāļu un zinātnieku iesaiste skaidrojošās un izglītojošās aktivitātēs.

FLPP
FUNDAMENTĀLO UN
LIETIŠĶO PĒTĪJUMU
PROJEKTI

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

**EKSAKTO ZINĀTŅU
UN TEHNOLOĢIJU
FAKULTĀTE**

Rīcībpolitikas ieteikumu ziņojumā apkopoti Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas (FLPP) projekta **Dažādais pilsētvides mantojums: identitāte, noturība un sociālo pārmaiņu ģeogrāfija Latvijas industriālajās mazpilsētās** ietvaros veikto pētījumu rezultāti. Projekta Nr. Izp-2022.1-0269.

 mono-towns.lu.lv

 maris.berzins@lu.lv